

ÜÇ DEVİRDE GÖRDÜKLERİM

*(Hakâyık'ül-beyân fî eşkâli'l-izmân "Yahut"
"Ne Derekeye İnmiştik Ne Dereceye Çıktık")*

Böcüzâde Süleyman Sami

Yayına Hazırlayanlar

Hasan BABACAN - Servet AVŞAR

©

T. C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
KÜTÜPHANELER VE YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

3117

KÜLTÜR ESERLERİ

405

ISBN 978-975-17-3325-2

www.kulturturizm.gov.tr

[e-posta: yayimlar@kulturturizm.gov.tr](mailto:yayimlar@kulturturizm.gov.tr)

[Bu kitap ilk kez internet ortamında yayımlanmaktadır.](#)

Yrd.Doç Dr. Hasan BABACAN'ın Özgeçmişi

1966 yılında Isparta'da doğdu, ilk ve orta öğrenimini Isparta'da tamamladı. 1988 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1988-92 yıllarında çeşitli orta öğretim kurumlarında Tarih Öğretmeni olarak görev yaptı. 1992-1993 yıllarında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi olarak çalıştı. 1993-2005 yıllarında Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinde görev yaptı. Halen Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde görev yapmaktadır.

Hasan Babacan, 1991-1993 Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, "1590 tarihli Tapu Tahrir Defterine Göre Revan Kazası" konulu Yüksek Lisans Tezini, 1994-1999 Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, "Mehmed Talât Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)" konulu doktora tezini tamamladı. Çalışmalarının önemli bir kısmı, son dönem Osmanlı Tarihi, Ermeni Meselesi ve Millî Mücadele Döneminde Isparta ve Yöresi üzerinedir. Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Millî Mücadele'de Isparta ile İlgili Belgeler, Isparta 1998, Mehmed Talât Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı) Ankara 2005, Mülazım Mehmet Sinan Harp Hatıralarım (Çanakkale-Irak-Kafkas Cephesi) Ankara 2006, Miralay Süleyman Şakir Cepheden Hatıralar Altıncı Fırka Çanakkale Harbi'nde, Ankara 2006 adlı dört kitabı ve yirmiyi aşkın makalesi olan Yrd.Doç Dr. Hasan Babacan evli ve üç çocuk babasıdır.

Öğ. Bnb. Servet AVŞAR'ın Özgeçmişi

1969 yılında Yozgat, Akdağmadeni'nde doğdu, ilk ve orta öğrenimini Kayseri'de tamamladı. 1991 yılında Ankara Üniversitesi Atatürk Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nden Öğ.Tğm.olarak mezun oldu. 1991-94 yıllarında Çankırı Astsubay Hazırlama Okul Komutanlığı'nda , 1995- 1999 yılları arasında Bursa Işıklar Askeri Lisesi Komutanlığı'nda tarih öğretmeni olarak görev yaptı.1999- 2004 yılları arasında Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'nda; Atatürk Araştırma ve Eğitim

Merkezi (ATAREM) bünyesinde araştırmacı- konferansçılık, plan hareket subaylığı, Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM) bünyesinde icra subaylığı ve Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluř Savaşı Müzesi Komutan Vekilliđi görevlerinde bulundu. Halen Silahlı Kuvvetler Bando Okulları Komutanlığı'nda Öğ. Bnb.rütbesinde tarih öğretim elemanı olarak görev yapmaktadır.

Öğ. Bnb. Servet AVŞAR, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Ana Bilim Dalında ve Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Sosyal Alanlar Eğitimi Tarih Öğretmenliği Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans yaptı. Halen Süleyman Demirel Üniversitesi'nde doktora öğrenimine devam etmekte olup; Harp Tarihi, İstihbarat, Propaganda ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili konularda araştırmalar yapmaktadır. Araştırmalarının büyük bir kısmı son dönem Osmanlı Tarihi, Ermeni Meselesi, Birinci Dünya Savaşı'nda ve Millî Mücadele döneminde propaganda faaliyetleri üzerinedir. Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası, Kim Yayınları, Ankara, 2004, Mülazım Mehmet Sinan Harp Hatıralarım (Çanakkale-Irak-Kafkas Cephesi), Vadi Yayınları, Ankara, 2006, (Yrd.Doç Dr. Hasan BABACAN ve Muharrem BAYAR ile birlikte), (Miralay Süleyman Şakir Cepheden Hatıralar Altıncı Fırka Çanakkale Harbi'nde, Vadi Yayınları, Ankara, 2006 (Yrd.Doç Dr. Hasan BABACAN ile birlikte) adlı üç kitabı ve 30'u aşkın makalesi olan Öğ. Bnb. Servet AVŞAR evli ve bir çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	II
GİRİŞ	IV
Mukaddime	1
Birinci Fasl	10
İkinci Fasl	44
Üçüncü Fasl	58
Şöhret ve İmzâ-yı Acizânem Hakkında İzah	106
Dizin	108

SUNUŞ

Tarih yazımında en kıymetli ve vazgeçilmez kaynaklar resmî arşiv belgeleridir. Bunların yanında hatıralar, gezi notları gibi eser ve bilgiler de tarih ilmine önemli ölçüde kaynaklık eder. Hele öteden beri önemli devlet görevlerinde bulunmuş, döneminde aydın sayılabilecek pek çok kimsenin anılarını yazmadığı veya genel olarak böyle bir alışkanlığın olmadığı ülkemizde her türlü anı, günlük ve seyahat yazısı son dönem Türk tarihinin aydınlatılması bakımından önem arz etmektedir.

Genel tarih yazımının yanında, ihmal edilmiş bir konu olan, özel ve yerel tarih yazımına son yıllarda ilginin arttığı görülmektedir. Bu bakımdan, genelde yaşadığımız bölge ve özelde de ilimizin tarihini, kültürünü, ekonomisini, sosyal yapısını en iyi bir şekilde ortaya koyabilmek için Ispartalı ve Isparta'da yetişmiş aydınların eserlerine ihtiyaç vardı ki, sayıca az da olsa ilimiz için bir kazanç sayılabilecek kimselerin yetiştiğini ve bazı eserler bıraktığını mutlulukla görüyoruz. Ağlarcızâde Hakkı, Hafız İbrahim, Böcüzâde Süleyman Sami bunların en bilinenleridir.

Özellikle Böcüzâde Süleyman Sami, özel ve yerel tarih açısından en çok eser bırakanlardandır. Daha çok torunu Suat Seren'in yayına hazırladığı *Isparta Tarihi* adlı eseriyle şöhret bulan Böcüzâde'nin elimizdeki eseri halk arasında ve ilim camiasında pek bilinmemektedir.

Üç Devirde Gördüklerim adlı eserinde Böcüzâde, Isparta'daki genel ilim seviyesini, okulların durumunu ve kalitesini anlattığı bir giriş kısmından sonra, Sultan Abdülhamid dönemini ve bu dönemde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor şartlar ve geri kalmışlığı, Avrupa devletlerinin kapütasyonlarla Türk milletinin üzerinde kurduğu baskı ve bu baskının devlet ve millet üzerindeki etkisini, Isparta'dan İstanbul'a giderken kara ve deniz yolculuğu esnasında karşılaştığı olay ve eserlerle örnekleyerek birinci bölümde aktarmaktadır. Mebus seçilerek Isparta'yı temsilen katıldığı İkinci Meşrutiyetin siyasi çalkantılarını, İstanbul'da yaşanan siyasi çekişme ve kargaşayı, ardından Millî Mücadele dönemini ve Isparta'daki bu konuya yönelik faaliyetleri ise ikinci bölümde anlatır. Üçüncü bölümde ise Cumhuriyet döneminde yaşadıklarını, belediye başkanlığı dönemindeki olayların bir kısmını, halkın Cumhuriyet rejimi sayesinde kazandığı haklar ve ulaştığı sosyal ve kültürel seviyeyi Osmanlı dönemiyle mukayeseler yaparak anlatır. Özellikle Cumhuriyetle birlikte ülkemizde ve Isparta'da eğitim ve öğretim alanında geline mesafe, sanayileşme ve ülke kalkınması için yapılan faaliyetleri kısacası Türk

milletinin Cumhuriyetle kazandığı nimetleri yine kendince orijinal hayatın içinden örnekler vererek aktarmıştır. Eserinin sonuna koyduğu şahsını ve sülalesinin anlatan bir kısımla da bizlere kendini tanıma fırsatı sunmuştur.

Eserin Isparta ve Türkiye tarihine önemli katkılar sağlaması dileğiyle.

Hasan BABACAN – Servet AVŞAR

Ankara – 2008

GİRİŞ

A- Böcüzâde Süleyman Sami'nin Hayatı

Böcüzâde Süleyman Sâmî, elimizdeki eserin sonunda sülalesini yedi göbek eskiye kadar takip ettiğini ve Emir Abdullah oğlu Kadı Mehmet Efendi soyundan gelen Yeniçeri zâbiti Hüseyin Dayı'nın oğlu Hacı Hasan Başağa'dan dolayı büyük babası, Hacı Osman Ağa'nın ilk nüfus kayıtlarında, Hacı Hasan Paşa oğlu Osman olarak kaydolduğunu yazmaktadır¹.

Dedesinin ve sülalesi Hicri 1265 (1848) tarihine kadar Başağa'lar şöhret ve lakabıyla anılmaktaydı. Bu tarihten sonra ise, dedesinin ticaret maksadıyla Bursa'ya gidip gelirken orada gördüğü ipek böcekçiliğini öğrenerek Isparta'da öğretmeye ve yaygınlaştırmaya çalışması, bu nedenle her sene ipek böceği kozalarını getirip dağıttıkça, müşterilerin “Böcü gelmedi mi” sözleriyle tohumlarının gelip gelmediğini öğrenmek istiyorlardı. Bu sırada dedesi Hacı Osman Ağa'ya halk arasında Böcü denilmeye, dolayısıyla sülalesi de Böcüzâde'ler olarak anılmaya başlanmıştır.

Böcüzade Süleyman Sami, 1268 yılı Rebiülâhîrinde, yani Şubat 1852'de Isparta'da doğdu². 13 yaşında iken Hafızlık ve Hüsn-i Hat diploması aldı. Rüştîye ve Medrese'de okumuştur³. 18 yaşına geldiğinde, 1286 senesi Şaban ayı sonlarında, yani 20 Kasım - 3 Aralık 1869'da Rüştîye'yi bitirdikten sonra, 100 kuruş maaşla Isparta (Hamidâbad Sancağı) Tahrirat Kalemî ikinci mübeyyizliğine tayin edildi. İki sene sonra, 1288 senesi Rebiyülevvelinde (Haziran 1871) 150 kuruş maaşla İl İdare Meclisi ikinci kâtipliği ve buna ek olarak Rüştîye yazı öğretmenliğine atandı. Ardından, 1294 senesi Rebiülâhîrinin 29'uncu

¹ Süleyman Sami'nin babası hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Sicil-i Abval Defterleri*(DH.SAİD), Defter No: 31, s. 251'de, “Isparta tüccarından Hacı Hasan zâde Hacı Hüseyin Efendi ibn-i Hacı Osman'ın oğludur” şeklinde bilgi verilmektedir.

² BOA, DH.SAİD, 31, s. 251. Torunu Suat Seren bu tarihi 5 Aralık 1851 olarak vermektedir. Bkz. *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, İstanbul, 1983, s. VI., İhsan Güneş de *Türk Parlamento Tarihi* adlı eserinde doğum yılını 1951 olarak vermiştir. Bkz., İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet*, II. Cilt, TBMM Vakfı Yay., Ankara 1998, s. 435.

³ İhsan Güneş, *Aynı Eser*, Cilt II, s. 435.

günü (13 Nisan 1877) 475 kuruş maaşla İl İdare Meclisi'nin Birinci Katipliğine atanmış ve daha sonra adı geçen meclisin Maarif Azalığı'na getirilmiştir. Bu görevlerindeki başarılarından dolayı mükâfat olarak 1303 yılı Zilhicce ayının 29'unda (27 Eylül 1886) kendisine Üçüncü Rütbe'den maaş bağlanmıştır⁴. Süleyman Sami Bey, 1891 tarihine kadar bu görevde kaldı. 1891'de Bidayet Mahkemesi azalığına seçildi. 1893'te bu görevden ayrılarak İstanbul'a gitti.

İstanbul'da hukuk derslerine devam ederek Sorgu Yargıçlığı diplomasını aldıktan sonra tekrar Isparta'ya döndü. 1895'te Evkaf Müdürlüğü'ne üç ay sonra da Isparta Belediye Başkanlığı'na seçildi. Meşrutiyet'in ilanına kadar (1908) Belediye Başkanlığı görevini yürüttü.

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra, 12 Kasım 1908'de ikinci seçmenlerden 25 oy alarak Isparta Mebusu seçilmiştir. 1911 yılında Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesi üzerine emekliliğini isteyerek Isparta'ya döndü.

Isparta'da emeklilik günlerini geçirdiği esnada kendisini okumaya, yazmaya ve ibadete adadı. Yıllardır notlar şeklinde topladığı evrak ve bilgileri birleştirerek başta *Isparta Taribi* olmak üzere, elimizdeki eserin yazımını 24 Mayıs 1926'da tamamlamıştır.

Böcüzade Süleyman Sami 30 Mayıs 1932'de Isparta'da öldü. Ölümünden birkaç saat önce aile fertlerine, sanki ölümünün yaklaştığını anlamış gibi şu ibret verici sözleri yazmıştır:

*“Ailem efradı ve gençlerine 84'üncü sal-i hayatının tamamını yaşamış bir adamın kuvve-i müfekkiresinde eser-i düriсті kalmamış ve parmaklarında da kuvve-i kalemiye mahv ve münderis olduğundan 25/27 Mayıs 1932, 30 Mayıs 1932 tarihlerinden itibaren efrad-ı ailem ve başkaları benden bir şey sormasın ve sorsalar da alacağı cevapla amel etmesin vesselam Böcüzade Süleyman Sami”*⁵

⁴ BOA, DH.SAİD, 31, s. 251.

⁵ Böcüzade Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Taribi*, Birinci ve İkinci Cilt, Yay. Haz: Suat Seren, İstanbul 1983, s. 278-279.

B-Eserleri

Böcüzade Süleyman Sami'nin Basılmış ve Basılmamış kitapları ve çeşitli gazetelerde yayımlanan makaleleri vardır. Bunlardan tespit edilebilenler şunlardır:

1-*Isparta Taribi*; Kuruluşundan Böcüzade'nin ölümüne kadar Isparta'nın, tarihi, sosyal ve kültürel yapısının anlatıldığı iki cilt kitap⁶,

2-*Hatıralar*; ömrünün son günlerine kadar gördüğü, duyduğu ve başından geçen olaylar anlattığı iki cilt kitap,

3-*Üç devirde Gördüklerim*; Saltanat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde gördüğü olaylardan bahseden elimizdeki eser⁷,

4-*Ahenk*⁸ ve *Hizmet*⁹ gazetelerinde 1897–1908 yılları arasında yazdığı çeşitli makaleler.

5-*Isparta Vilayet Gazetesi*'nde¹⁰ (haftalık yayımlanan bir gazete) yayımlanan “Şehir Mektupları” başlıklı makaleleri.

⁶ Bu eser, torunu Suat Seren tarafından bu günkü harflere çevrilerek basılmıştır. Ancak eser, sadeleştirilmek amacıyla aslından uzaklaştırılmıştır. Eserin bazı bölümlerine yapılan ilaveler eserin orijinalliğini bozarak yazarla okuyucu arasında sadeleştirilenin fikirlerinin karışmasına sebep olmaktadır. Bu bakımdan eserin orijinal metninin bulunup yeniden gözden geçirilmesi, ilmen Isparta tarihi için daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

⁷ Bu eser, 1941 yılında yazarın torunu Suat Seren tarafından özetlenerek *Çığır Mecmuası*'nda tefrikalar halinde yayımlanmıştır. Ancak Suat Seren bu tefrikalarda da *Isparta Taribi*'nde yaptığı gibi, kendi fikir ve cümlelerini daha yoğun bir şekilde kullanarak, eserin özünden ayrılmıştır. Yaptığımız incelemede bu tefrikalarda Böcüzade'nin elimizdeki eserinden çok farklı bilgilerle karşılaşmıştır.

⁸ İmtiyaz Sahibi: Cevriye İsmail, Başyazarı: Mehmed Şevki, İzmir, Günlük gazete. *Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu*, Cilt: 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 4.

⁹ İmtiyaz Sahibi: Ahmed Celâdet, İzmir, Siyaset, fünun, muamelat-ı ziraiye vesairenden bahseden Osmanlı gazetesidir. *Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu*, Cilt 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 102.

¹⁰ *Isparta* (Hamidabad) Haftalık Gazete, 1924–1927 yıllarına ait çeşitli sayılar Erzurum Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesinde mevcuttur. *Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu*, Cilt 1, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 108.

6-*Isparta Halkına Beyanname*, Mebusluğu döneminde, Isparta için Mecliste yaptığı girişimleri açıklayan el kitabı¹¹.

7-Isparta İdâdi Mektebinde verdiği konferans; Bu konferans metninde Isparta'da bilim ve kültür hayatının kısa bir tarihçesi, Isparta'nın yetiştirdiği bilim ve kültür adamları hakkında kısa bilgiler, ayrıca bu okula verdiği kitapların listesi vardır¹².

C- Üç Devirde Gördüklerim'in Bugünkü Harflere Çevrilmesinde Takip Edilen Yöntem

Böcüzâde Süleyman Sami'nin elimizdeki eseri, Saltanat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde gördüklerini kaleme aldığı, bir nevi hatıraları niteliğindedir. Suat Seren tarafından 1941 yılında *Çığır* Dergisinde tefrikalar halinde yayımlanan Böcüzâde'nin bu anılarının orijinali, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Eser, müellifin rika hattıyla, 195 x 155–150 x 130 mm. ölçülerinde 18 satırlı, 46 yaprakta çizgili defter kâğıdına yazılmıştır. Sırtı pandizot bez kaplı mukavva cilt içerisindeydir¹³. Konya El Yazmaları Kütüphanesi'nde 956.074, 32 H.K. 8830 numara ile kayıtlıdır. *Hakâikü'l-Beyân fî Eşkalî'l-Ezâmân* adıyla da bilinen eser, yazarın rik'a el yazısıyla, Türkçe, pembe renkli, mukavva bir cilt içerisindeydir.

Böcüzâde, “*Hakayık'ül-beyân fî eşkalî'l-ezâmân 'Yabut' Ne Derekeye İnmiştik Ne Dereceye Çıktık' Üç Devirde Gördüklerim*” başlığı ile başladığı eserini yazmaya ne zaman başladı bilemiyoruz ama, 24 Mayıs 1926 günü, Cumhuriyetimiz, Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Paşa hazretlerine minnet ve şükran, Türklerin ve İslâm aleminin sağlık ve sonsuza kadar mutluluğu için Allah'tan yardım dileyen; “*cenab-ı hak hükümet-i cedide ve celile-i cumhuriyet-i mübeccelemiz vücud-ı terakki nemudunu ilelebet baki ve beynel anasır-ı inayet yüce ve âli ve erkân-ı hâzıra-i millîye ve idariyemizin kendileri irşâdâtından iktibas envâr-ı füyûzât ve muvaffâkiyât etmekte buldukları müncî-yi halaskârmız nasb-ı a'yün-i türkân birinci Reis-i*

¹¹ *Isparta Sancağı Mebusu Süleyman Sami Efendi'nin Daire-i İntihabiyesi Abalisine Beyannâmesidir*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsi, İstanbul, 1330.

¹² Bu konferans metni basılmamıştır, 52 sayfadır. Suat Seren, *Aynı eser*, s. 280. Bu eserin orijinalini görme imkânımız olmamıştır.

¹³ Eserle ilgili teknik bilgiler, *Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu Isparta*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 2354, Milli Kütüphane Başkanlığı Yayınları: 44, Kataloglar Dizisi, Ankara, 2000, s. 815'te de ayrıntılı biçimde yer almaktadır.

Cumhurbaşuz Gazi-i Celil'ül-bısál Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ömür ve subhat ve afiyet-i cihan kıymetlerini müzdât ve ferâvân ve her işimizde tevfikât-ı hamîdâniyesine mazhariyetle biz Türkleri ve âlem-i İslamiyet ve insaniyeti ebedi mes'ûdü'l-hâl ve şâdân buyursun âmin, bi-hürmet-i seyidül-mürselîn velhamdülillabi'l-âlemîn. Son." şeklindeki dua cümlesiyle tamamlamıştır.

Eser günümüz harflerine çevrilirken müellifin cümlelerine, anlatım tarzına hatta paragraflarına dahi müdahale edilmeyerek üslup ve anlam bozukluğu önlenmeye çalışılmıştır. Alışıl gelmiş traskrip yöntemi uygulanmadığı için nadiren de olsa kelimeler içerisindeki bazı harfler bugünkü imlaya uygun şekilde yazılmıştır. Müellifin deftere kendisinin verdiği sayfa numaraları metin içerisinde (s. 1,2) şeklinde gösterilmiştir. Eserin yeni kuşaklar tarafından anlaşılabilmesi için bazı kelimelerin lügat karşılıkları, metnin akıcılığının kaybolmaması, anlam bozukluğu meydana gelmemesi için sayfa altlarına dipnotlar şeklinde belirtilmiştir. Yine okuyucuya kolaylık sağlaması bakımından indeks çıkarılarak eserin sonuna eklenmiştir.